

Узаконення беззаконня: штрих до розуміння ідеології встановлення «руського міра» за допомогою загарбницької братовбивчої війни

священик Василь Лозовицький

«Наша боротьба не проти крові і плоті, а проти начальства, проти влади, проти світоправителів темряви віку цього, проти духів злоби піднебесних» (Еф. 6, 12)

Століття відділяє нас від тих подій, які в історії отримали назву Першої світової війни. За поодинокими винятками відійшли у вічність майже всі ті, хто були учасниками і очевидцями Другої світової війни, що принесла найбільше лиха нашій українській землі. І знову, немов би для того, щоб пам'ять людська не забувала жахіть людиновбивства, наче скальпелем по живому тілу для кращого закарбування чи таврування, це випробування торкається нашої сучасності.

«Важкі дні жахливої війни, що переживаються, задають всякій вдумливій людині цілий ряд питань. Що ж таке вершиться перед нашими очима? Європа, цивілізована, культурна Європа, ХХ століття, широкий потік просвіти, наука, мистецтво, високі ідеї, гуманність, свобода, рівність, братство навіть – і несподівано війна, вбивство, жорстокість, нелюдськість, кров, звірство. Як примирити ці два ряди явищ?»¹ – писав ще століття тому про жахи Першої світової війни свящмч. Іларіон (Троїцький).

Боротьбу, чи війну вже древній філософ Геракліт визнав основою спільного життя людей, що спричинила, між іншим, їх розподіл на вільних і рабів. У XVII столітті мала великий успіх формула Гоббса: боротьба всіх проти всіх (*bellum omnium contra omnes* – лат.). У XIX столітті Дарвін проголосив боротьбу вже за саме існування, за життя (*struggle for life* – англ.) основним законом органічного світу.

¹ Свящмч. Іларіон (Троїцький). Прогресс и война // Творения: в 3 т.: Т. 3. – М., 2004. – С. 336.

Герінг визнав боротьбу джерелом права, Лоренц Штейн угледів у державі арену боротьби за владу, Маркс звів все господарське життя до боротьби класів².

«Жага буття онтологічно притаманна людській особистості; являючись у світ, людина усвідомлює непереборну потребу осмислити і виправдати своє життя. Буття містить у собі красу, привабливість і силу і тому сприймається як цінність. Для християнина цінність земного буття визначається тим, що воно сприймається ним не просто як фрагмент життя і світла, вихоплений з темряви небуття, а як "іншого життя, вічного, начало" (св. Ін. Дамаскін. Канон Пасхи, пісня 7), як прообраз і запорука майбутнього Всезагального Воскресіння. Тому земне життя є першою і безумовною цінністю, Божим даром, владу над яким і відповідальність за яке дається людині»³.

Християнське вчення категорично забороняє вирішувати будь-які розбіжності шляхом війни, бо вбивство людини, життя якої є великим даром Божим, є найбільшим злочином. Сама природа *«вопіє»* до Бога, вимагаючи відомщення за вбивство (Бут. 4, 11). Насилля кошунствено ображає гідність і покликання людини, тому що Бог, створивши людину, не є богом ворожнечі і насилля, але Богом миру, згоди, гармонії і краси⁴.

«Мир залишаю вам, мир Мій даю вам; не так, як світ дає, Я даю вам. Нехай не тривожиться серце ваше і нехай не страхається» (Ін. 14, 27).

«Це сказав Я вам, щоб ви мали в Мені мир. У світі зазнаєте скорботи, але мужайтесь: Я переміг світ» (Ін. 16, 33).

«Бог же миру знищить незабаром сатану під ногами вашими» (Рим. 16, 20).

Проте слід зауважити, що кожен християнин не повинен мати ілюзорного уявлення про мир лише як про даність, дар Божий, принесений Ісусом Христом на землю, який перебуває серед людей і не вимагає з їхнього боку ніяких миротворчих зусиль. Іринологія (мирологія,

² Спекторский Е. В. Христианская этика. – М., 2013. – С. 136-137.

³ Настольная книга священнослужителя. – Т. 8. – М., 1988. – С. 687.

⁴ Иванов М., проф. Церковь и миротворчество // Катехизис. – К., 1991. – С. 289.

богослів'я миру) в пам'ятках церковної творчості показує, що світ не тільки даний, а й заданий людям, що миротворчість – це динамічний процес, який вимагає від людини значних зусиль, цілковитої спрямованості і великої відповідальності в цій справі⁵.

Богоодкровенне вчення не тільки протиставляє ворожнечі слова Христові «мир вам» (Ін. 20, 19, 21, 26), але і попереджає про її недоцільність: «Стережіться, щоб не знищили ви один одного!» (Гал. 5, 15); «Всі, хто візьме меч, від меча і загинуть» (Мф. 26, 52); «Хто мечем убиває, тому самому належить бути вбитому мечем» (Одкр. 13, 10). Уже Старий Завіт застерігав: «Хто проллє кров людську, того кров проллється рукою людини» (Бут. 9, 6); «Коли закінчиш спустошування, будеш спустошений і ти; коли припиниш грабунки, розграбують і тебе» (Іс. 33, 1). Всупереч твердженням Гоббса (*homo hominī lupus est* – лат.), для християнства людина людині не вовк, а людина⁶, причому в останнє поняття включаються всі найвищі ідеали богообразного творіння на відміну від тваринних інстинктів, зокрема поїдання собі подібного.

Церква за самою своєю природою свідчить про мир як про природну і необхідну потребу, яка витікає із сповідання Христа як Бога і Спасителя, бо Він є Господь миру (2 Сол. 3, 16). Християнській Церкві органічно властиве те, що на людській мові виражається словом «мир». Апостольське визначення її як Тіла Христового (Кол. 1, 24) підносить християнське розуміння миру на ідеальну висоту – за образом згоди членів тіла в єдиному живому організмі, оживлюваному єдиним духом. «Бо тіло не з одного члена, а з багатьох... Не може око сказати руці: «Ти мені не потрібна»; або так само голова ногам: «Ви мені не потрібні» І ви – тіло Христове, а нарізно – члени» (1 Кор. 12, 14, 21, 27). У цьому описі Церкви, відповідному до її догматичного розуміння, досить ясно розкривається, що основною умовою її існування є мир. Лише в мирі всіх її членів можлива єдність, можливе її життя, можливе здійснення тих цілей, задля яких вона заснована на Землі. Цей дух миру, онтологічно притаманний Церкві, є тією основою, на якій ґрунтується вся її діяльність. Любий інший дух несумісний з самим розумінням Церкви як Тіла Христового⁷.

⁵ Іванов М., проф. Церковь и миротворчество. – К., 1991. – С. 290.

⁶ Спекторский Е. В. Христианская этика. – М., 2013. – С. 137.

⁷ Настольная книга священнослужителя. – Т. 8. – М., 1988. – С. 699.

Що стосується ставлення Православної Церкви до миру (як відсутності війни), то воно одне і те ж завжди, досить ясне і виразне: Церква всім бажає миру; посилено, день і ніч, молиться про мир і – можна без перебільшення сказати – трепеще перед війною, як жахливим лихом. Вірність цього положення для православного, хоча б навіть неграмотного, християнина не вимагає доказів: входячи до храму дуже просто переконалися в мирному її налаштуванні, адже там завжди почуєте: «мир вам», «мир всім», «за мир всього світу і за з'єднання всіх, Господу помолимось»...

У військовий час, як і взагалі під час якого-небудь загальнонародного лиха, Церква посилює заклик своїх чад до покаяння в гріхах (бо згідно з її вченням, гріхи є головною причиною суспільних лих і найжахливішого з них – війни)⁸, посилює молитви до Бога про прощення прогрішень і про визволення «від меча, нападу чужинців та міжусобиці»⁹ (Літійна ектенія). Вже з часів Київської Русі, православні священики брали активну участь в обороні своєї землі. Про це свідчить «Повість врем'яних літ», «Іпатіївський літопис», «Радзивілівський літопис» та інші історичні документи. Істориками особливо відзначається активна участь священиків та ченців православних монастирів Київської Русі в її обороні під час татарської навали в XIII столітті, коли православні храми робилися останніми рубежами оборони від агресора. Природно, що в храмах (як звичайних, так і похідних) відбувалися різні богослужіння «військового циклу». При цьому, на думку прот. Сергія Горбика, варто зазначити, що хоча в багатьох молитвах так званої «військової групи» ми зустрічаємо цитати з Євангелія та Апостольських послань, слід визначити подібні молитви як такі, що зроблені саме на підставі (цитованні) текстів Нового Завіту ми не маємо права¹⁰. Адже, всупереч всіляким намаганням російських богословів та релігійних філософів підвести ідеологічну санкцію для схвалення загарбницьких мотивів воєнних дій російської імперії чи то в

⁸ Заозерский Н. Отношение Святой Православной Церкви къ миру и войнѣ по учению ея каноническаго права. (По поводу современныхъ движеній въ литературѣ за общенародный миръ и противъ милитаризма) (Рѣчь Произнесенная на публичномъ актѣ МД Академіи 1 октября 1896 г.). – Сергіев Посад: 2-я типографія А. И. Снегиревой, 1896. – С. 3, 4.

⁹ Служебник. – Частина перша. – К.: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. – С. 25.

¹⁰ Горбик Сергій, прот. Як київське православ'я молилося за своє військо та перемогу над ворогом. [Електронний ресурс].

минулому¹¹, чи тим паче в сьогоденній час, ніде в Новому Завіті не схвалюється війна, крім тієї невидимої брані зі злом у собі і в оточуючому світі (Еф. 6, 12).

У російському православ'ї склалося богословське трактування проблем вбивства і війни. При цьому Російська православна церква (РПЦ) спирається на те, що в Біблії немає прямої заборони вживати насильство в земному житті. У книзі Екклезіаст сказано: «Усьому свій час, і час усякій речі під небом, ... час убивати, і час лікувати; час руйнувати і час будувати; ... час війни і час миру» (Еккл. 3, 1, 3, 8). Із слів Ісуса на суді Пилата: «... якби від світу цього було Царство Моє, то слуги Мої змагалися б за Мене» (Ін. 18, 36) ясно випливає, на їх думку, що опір силою, самозахист – річ природна¹².

Н. Заозерський в промові «Відношення Святої Православної Церкви до миру і війни», виголошеній в Московській Духовній Академії 1 жовтня 1896 р., озвучив ряд тез, про які варто згадати спеціально.

«В питанні про оголошення війни Церква має бути всемірно відсторонена: це є справа Глави держави; бо ні в Євангелії, ні в канонах Церкви нема закону: ні "не воюй", ні "воюй". Але раз послідувало рішення Його про оголошення війни, всі члени держави, кожен у своєму чині, повинні так чи інакше брати участь у ній: воїни – стояти мужньо до пожертвування життям за гідність і святість свого прапору – "за честь Божу і гідність державну" – як виражались ваші благочестиві предки; священники повинні посилити свої молитви всюди і на самому полі битви являти себе не тільки звершувачами Безкровної Жертви, а й подавати приклад євангельського самарянина в служінні хворим і шукаючим втішення своїм братам і молитися про вічне упокоєння поклавших життя своє за віру, царя і вітчизну ....»¹³.

«... як і в яких формах Церква звичайно благословляє воїнів? ... ми повинні сказати, що Церква не лише взагалі благословляє вої-

¹¹ «І у всякому разі якщо немає в Євангелії ясної заборони війни – вона можлива і законна». (Заозерский Н. Отношение Святой Православной Церкви к миру и войнѣ по учению ея канонического права. – Сергиев Посад, 1896. – С. 30).

¹² Чому російське православ'я вважає вбивства і війни цілком допустимими? [Електронний ресурс].

¹³ Заозерский Н. Отношение Святой Православной Церкви к миру и войнѣ по учению ея канонического права. – Сергиев Посад, 1896. – С. 39.

нів, як і кожного християнина, але ще: 1) молитися нарочито "за христоролюбиве військо"; 2) освячує особливим чином військові знамена»¹⁴.

Дехто звинувачує Церкву в тому, що вона молиться за «христоролюбиве воїнство»: цим епітетом вона освячує мілітаризм, тобто військове ремесло¹⁵.

«Пом'якшуючими провини Церкви обставинами є наступні:

- 1) Церкву православну, тобто архієреїв і священиків, зазвичай, у таких випадках зовсім не питають про те, чи потрібно, чи не потрібно йти на війну, а просять або вимагають тільки благословити всіх, хто йде з тих або інших причин на війну.
- 2) Відмовляючись благословити воїна, можливо вже старого і благочестивого, як наприклад Кутузов, можливо вельми прихильного до священика в мирний час, священик прямо піддався б докорам у невдячності і в порушенні обов'язку дружби: бо він відмовляється благословити друга в ту критичну хвилину, коли його благословляють дружина, сестра, діти й інші»¹⁶.

«Крім того, священик для виправдання свого вчинку – благословення воїнів – може привести Євангельську розповідь про зцілення Ісусом улюбленого слуги римського сотника. Ця розповідь особливо важлива в різних відношеннях, а саме: 1) Ісус не відмовився допомогти сотнику в порівняно невеликому горі (хворобі улюбленого раба); 2) сотник був не іудей, а язичник, який лише прихильно ставився до юдеїв; 3) сотник за своїм становищем був, висловлюючись мовою нашого часу, не хто інший, як досить великий чин військової римської аристократії, і 4) не дивлячись на все це, Ісус не тільки задовільнив прохання, а й відгукнувся про

¹⁴ Заозерский Н. Отношение Святой Православной Церкви к миру и войнѣ по учению ея каноническаго права. – Сергиев Посад, 1896. – С. 7-8. Що стосується чинів освячення, то докладно відомо три древніх чина: «Чин освячення військової хоругви», «Чин освячення військового судна», «Чин освячення військової зброї». Усі ці чини в київській редакції присутні в Требнику святителя Петра Могилы (Горбик Сергій, прот. Як київське православ'я молилося за своє військо та перемогу над ворогом. [Електронний ресурс]).

¹⁵ Заозерский Н. Отношение Святой Православной Церкви к миру и войнѣ по учению ея каноническаго права. – Сергиев Посад, 1896. – С. 12.

¹⁶ Там само. – С. 9-10.

його моральну особистість: "навіть в Ізраїлі Я не знайшов такої віри" (Лк. 7, 1-9): чи це не благословення?»¹⁷ ...

«Найчастіше люди йдуть на військову службу не добровільно, а вимушено і миряться з цією необхідністю саме простим міркуванням: комусь же треба служити.

Вони відправляються на службу християнами і отримують напуття, як християни. Через це, якщо змушувані необхідністю, вони піддаються завжди в більшій мірі, ніж всі інші люди, небезпеці ухилитися від християнського способу життя: то чи не тим більшою, чи не тим ревнішою повинна бути за них молитва Церкви? Якими б не були правильними, або неправильними осудження військової служби, як паразитної – у мирний час, вона все-таки важча від усіх інших видів державної служби вже тому, що тільки тут жертва життям за інших є прямим обов'язком, а не добровільним подвигом»¹⁸, – з останнім важко не погодитися.

Зрештою, щодо найгострішого питання: дозволено чи не дозволено вбивство ворога на війні, канони ясно говорять: вбивство ніколи не дозволене; вбивство завжди є вбивством, тобто гріхом. «Хто наніс ближньому смертельний удар, є убивцею, чи першим наніс він удар, чи захищався»¹⁹, – говорить 43-є правило св. Василія Великого.

Але це, однак, – далеко не так. Той же святий отець у своєму 13-му каноні говорить: «Убивство на війні отці наші не вважали за убивство, вибачаючи, як думається мені, поборників цнотливості і благочестя. Але, можливо, добре було б порадити, щоб вони, як ті, що мають нечисті руки, три роки утрималися від прийняття Святих Тайн»²⁰.

Втім, у числі церковних канонів є одне, різко відмінне своєю особливістю щодо даного питання правило, а саме – 1 правило св. Афанасія Олександрійського, яке, між іншим, говорить:

«не дозволяється вбивати, але вбивати ворогів на полі битви і законно, і похвали достойно. Так, великих почесней сподобля-

¹⁷ Заозерский Н. Отношение Святой Православной Церкви к миру и войне по учению ея канонического права. – Сергиев Посад, 1896. – С. 11.

¹⁸ Там само. – С. 13.

¹⁹ Книга правил святых апостолів, Вселенських і помісних соборів, і святых отців. – К., 2008. – С. 255.

²⁰ Там само. – С. 246.

ються доблесні у битві, і споруджуються їм стовпи, що сповіщають про їхні чудові діяння. Таким чином, одне і те саме, залежно від часу, і в деяких обставинах, не дозволено, а в інших обставинах, і вчасно, допускається і дозволяється»²¹.

«Коли імператор Фока вимагав, щоб вбитих на війні зараховували до мучеників, тодішні архієреї, скориставшись цим правилом, змусили царя відмовитися від своєї вимоги, кажучи: яким чином ми зарахуємо до мучеників загиблих на війні, котрих св. Василій Великий на три роки відлучав від таїнств, як маючих нечисті руки, – читаємо в історичному прецеденті, наведеному Зонарою і Вальсамоном до 13 правила св. Василя Великого, – і Фока вимушений був поступитися»²².

«Православна Церква і своїми молитвами, і своїми обрядами абсолютно в душі Євангелія Господа Ісуса Христа і в душі своїх канонів з материнським трепетом охороняє чад своїх від війни, як страшної біди, що вона з материнською ніжністю турбується про жертви війни, коли остання вже наступає, як неодмінний плід гріхів людських, що нарішті вона – не тепер тільки, коли вчені друзі миру з достохвальною ревністю взялися за вишукування засобів послаблення мілітаризму, але вже більше 1500 років невпинно прагне до тієї ж мети своїми, їй предказаними шляхами і засобами і прагне завжди під одним і тим же знаменом світу, на котрому написано: *Покайтеся і віруйте в Євангеліє (Мк. 1, 15)*»²³, – завершує свою промову Н. Заозерський.

Ідею про необхідність насильства по відношенню до ворогів активно розвивали російські православні філософи XIX – XX століть.

Так, І. А. Ільїн, який присвятив цій проблемі низку робіт («Про опір злу силою», «Основне моральне протиріччя війни»), підкреслював, що людині належить не право, а обов'язок вжити насильство там, «де воно виявляється єдиним або найменш несправедним результатом». Разом з тим, він зазначав, що «вбити людину може бути справою право-

²¹ Книга правил святих апостолів, Вселенських і помісних соборів, і святих отців. – К., 2008. – С. 232.

²² Заозерский Н. Отношение Святой Православной Церкви к миру и войнѣ по учению ея канонического права. – Сергиев Посад, 1896. – С. 31, 32, 33.

²³ Там само. – С. 39-40.

вого обов'язку, але не морального обов'язку». А так як «участь у війні є для кожного учасника акт покори зовнішньому наказу», то «саме рішення вбивати не падає всім своїм тягарем на душу того, хто вбиває».

Природно, що обґрунтування законності спротиву злу силою завжди перебувало у сфері уваги російського військового духовенства. Тільки за передвоєнний 1913 рік у 24 номерах «Вісника військового та морського духовенства» було опубліковано 37 статей, які розкривали різні аспекти цієї проблеми. Діапазон підходів був дуже широкий – від богословської праці «Ставлення християн перших трьох століть до військової служби» до емоційної статті «Як повинен християнин дивитися на війну?». Автор останньої, розглядаючи вплив війни на людину, писав: «Війна виявляє не тільки темні сторони людської природи; війна може пробуджувати і все велике, благородне, неактивне в народі». Цілоком закономірно, що вже в перші дні війни РПЦ заявила про виправданість з православної точки зору війни з боку Росії.

У післяреволюційний період публікації, присвячені православному обґрунтуванню вчення про війну і застосування насильства, з'являлися тільки в емігрантських виданнях.

Агресія фашистської Німеччини проти СРСР спонукала РПЦ знову підняти проблему ставлення до війни. Митрополит Ленінградський Алексій (Семанський) у зверненні до пастви в перші дні війни говорив:

«Війна є страшною і згубною справою для того, хто веде її без потреби, без правди, з жагою грабіжництва і поневолення. Але війна – священна справа для тих, хто вживає її за потребою, на захист правди, Вітчизни. Ті, хто беруть зброю в такому випадку, здійснюють подвиг правди і, приймаючи рани та страждання, покладаючи життя власне за однокровних братів своїх, за Батьківщину, йдуть слідом мучеників до нетлінного і вічного віця».

Звертаючись до воїнів він вигукував:

«Ми благословляємо Ваш подвиг ратний і твердо віримо, що Господь сил – з вами у цій священній боротьбі, що цьому благородному пориву вашому Він подасть свою дивну допомогу і силу».

За два перші воєнні роки тільки Патріарший місцеблюститель Сергій (Страгородський) звернувся з 23 посланнями, у яких підкрес-

лював, що всім віруючим треба пам'ятати *«не про особисті небезпеки, а про священний обов'язок перед Батьківщиною і вірою»*.

Не розходилися зі словами і практичні справи РПЦ. У храмах йшов збір коштів у фонд оборони, парафії брали шефство над госпіталями. У грудні 1942 р. віруючі зібрали кошти на створення танкової колони імені Дмитрія Донського. Патріарх Сергій так згадував про це:

«Наші танки, – думав я, – не Бог зна, яка це могла бути допомога нашому воїнству, але це було наше благословення, це був знак того, що Церква не залишає воїнів і на полі брані, що вона їх благословляє і готова брати участь з ними в самих боях».

Розуміючи, що війну виграють не тільки на полях битв, РПЦ включилася в міжнародну антифашистську і миротворчу діяльність, яку продовжила і після війни. Але тепер на перший план висунулася боротьба за запобігання ядерної катастрофи. Концептуальне вираження цієї позиції було представлено в Посланні Синоду РПЦ *«Про війну і мир в ядерне століття»*, прийнятому в 1986 р. У ньому говорилося, що *«питання про війну і мир в ядерне століття є питання життя і смерті для всіх»*, тому РПЦ змушена переосмислити свої погляди з цього питання. Визнаючи, як і раніше, що *«війна завжди є насильство, але іноді насильство вимушене, спрямоване на припинення зла, справедливе»*, РПЦ робить висновок, що до ядерної війни *«не може бути застосоване поняття справедливості»*.

У той же час у Посланні розвивається християнська концепція справедливої війни без застосування зброї масового ураження, яка повинна спиратися на такі принципи:

1. Любов до ближнього, до свого народу і вітчизни.
2. Розуміння потреб інших народів.
3. Переконання в тому, що блага свого народу неможливо заслужити аморальними засобами²⁴.

«Безпека народів, як багаторазово показав історичний досвід, не може бути забезпечена силою зброї», – знаходимо в офіційній Заяві Архієрейського собору, присвяченого 400-літтю встановлення патріаршества в РПЦ (Заявление Архиерейского собора, посвященного

²⁴ Чому російське православ'я вважає вбивства і війни цілком допустимими? [Електронний ресурс].

400-летию установления Патриаршества в Русской Православной Церкви, «Мир, справедливость и целостность творения»)»²⁵.

На рубежі століть російське православ'я знову звернулося до проблем війни. У прийнятих в 2000 р. «Основах соціальної концепції Російської Православної Церкви» їм присвячений спеціальний розділ – «Війна і мир». Тут отримали розвиток ідеї Послання «Про війну і мир в ядерне століття». Окремі положення Послання, наприклад, про принципи, що визначають моральні межі справедливої війни, увійшли в новий документ без змін.

«Війна є фізичним проявом прихованої духовної недуги людства – братовбивчої ненависті (Бут. 4, 3-12). Війни супроводжували всю історію людства після гріхопадіння і, за словом Євангелія, супроводжуватимуть її і далі: "Коли ж почуєте про війни і воєнні чутки, не жахайтеся: бо належить цьому бути" (Мк. 13, 7). Про це свідчить і Апокаліпсис, оповідаючи про останню битву сил добра і зла при горі Армагеддон (Об'явл. 16, 16). Земні війни суть відображення брані небесної, будучи породжені гординою і противленням волі Божій. Пошкоджена гріхом людина виявилася залученою в стихію цієї брані. Війна є зло. Причина його, як і зла в людині взагалі, – гріховне зловживання богоданною свободою, "Бо від серця виходять злі помисли, вбивства, перелюбства, любодіяння, злодійство, лжесвідчення, хула" (Мф. 15, 19).

Вбивство, без якого не обходяться війни, розглядалося як тяжкий злочин перед Богом вже на зорі священної історії. "Не вбивай", – каже закон Мойсеїв (Вих. 20, 13). У Старому Завіті, як і у всіх древніх релігіях, кров має священний характер, оскільки кров – це життя (Лев. 17, 11-14). "Кров опоганює землю", – говорить Священне Писання. Але той же біблійний текст застерігає звертатися до насильства: "Земля не інакше очищується від пролитої на ній крові, як кров'ю того, хто пролив її" (Чис. 35, 33).» (VIII.1).

«... християни мимоволі стикаються з життєвою необхідністю брати участь у різних бранях. Визнаючи війну злом, Церква, – як говориться в документі, – все ж не забороняє своїм чадам брати

²⁵ Иванов М., проф. Церковь и миротворчество // Катехизис. – К., 1991. – С. 291.

участь у бойових діях, якщо мова йде про захист ближніх і відновлення потоптаної справедливості. Тоді війна вважається хоча і небажаним, але вимушеним засобом. Православ'я в усі часи ставилося з найглибшою повагою до воїнів, які ціною власного життя зберігали життя і безпеку ближніх. Багатьох воїнів Свята Церква зарахувала до лику святих, враховуючи їх християнські чесноти і відносячи до них слова Христа: "Немає більше від тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх" (Ін. 15, 13).

Коли святий рівноапостольний Кирило був посланий Патріархом Константинопольським на євангельську проповідь і прибув до столиці сарацинів, з ним вступили в суперечку про віру вчені послідовники Магомета. Між іншими питаннями задали йому таке: "Христос є Бог ваш. Він заповів вам молитися за ворогів, добро творити ненавидячим і переслідуючим вас, – тому хто б'є в одну щоку підставляти й іншу, – а ви що робите? Якщо хто образить вас, витягаєте зброю, виходите на бій, вбиваєте. Чому ви не слухаєте свого Христа". Вислухавши це, святий Кирило запитав у допитувачів своїх: "Якщо в якому-небудь законі будуть написані дві заповіді, яка людина буде досконалим виконавцем закону – та, яка виконує одну заповідь, чи та, котра виконує обидві заповіді?". Коли агаряни сказали, що досконаліше виконає закон той, хто дотримається обидвох заповідей, то святий проповідник продовжував: "Христос Бог наш, що звелів нам молитися за ображаючих нас і їм робити добро, сказав також, що більшої любові ніхто з нас у житті цьому явити не може, як той хто покладе душу свою за друзів своїх" (Ін. 15, 13). Ось чому ми великодушно терпимо образи, заподіяні нам як людям приватним, але в суспільстві один одного захищаємо і покладаємо душі свої на брані за ближніх своїх, щоб ви, полонивши наших співгромадян, укупі з тілами не заповолити і душ їх, примусивши до зречення від віри і богопротивних діянь. Наші христілюбиві воїни зі зброєю в руках охороняють Святу Церкву, охороняють правителя, у священній особі якого шанують образ влади Царя Небесного, охороняють вітчизну, з руйнуванням якої неминуче впаде вітчизняна влада і захитається віра євангельська. Ось дорожочинні залоги, за які до останньої краплі

крові повинні битися воїни, і якщо вони на полі брані покладуть душі свої, Церква зараховує їх до лику святих мучеників і називає молитвениками перед Богом» (VIII.2).

«Всі, хто візьме меч, від меча і загинуть» (Мф. 26, 52), – у цих словах Спасителя знаходить обґрунтування ідея **справедливої війни**²⁶. У документі висловлюється думка РПЦ про те, за яких умов війна допустима:

- «війну слід оголошувати заради відновлення справедливості;
- війну має право оголосити тільки законна влада;
- право на використання сили повинно належати не окремим особам або групам осіб, а представникам цивільної влади, встановленим згори;
- війна може бути оголошена тільки після того, як будуть вичерпані всі мирні засоби для ведення переговорів з протилежною стороною і відновлення вихідної ситуації;
- війну слід оголошувати тільки в тому випадку, якщо є цілком обґрунтовані надії на досягнення поставлених цілей;
- плановані військові втрати і руйнації повинні відповідати ситуації і цілям війни;
- під час війни необхідно забезпечити захист цивільного населення від прямих військових акцій;
- війну можна виправдати тільки прагненням відновити мир і порядок.

... Однією з явних ознак, за якою можна судити про праведність або несправедливість воюючих, є методи ведення війни, а також ставлення до полонених і мирного населення противника, особливо дітей, жінок, людей похилого віку. Навіть захищаючись від нападу, можна одночасно творити всіляке зло і через це за своїм духовним і моральним станом виявитися не вищим від загарбника. Війна повинна вестися з гнівом праведним, але не зі злобою, жадібністю, похиттю (1 Ін. 2, 16) і іншими породженнями пекла. Найбільш правильну оцінку війни як подвигу або, навпаки, розбою можна зробити, лише виходячи з аналізу морального стану воюючих. "Не радій смерті людини, хоч би вона була най-

---

²⁶ Виокремлення автора.

більш ворожою тобі: пам'ятай, що усі ми помremo", – говорить Священне Писання (Сир. 8, 8.). Гуманне ставлення до поранених і полонених у християн ґрунтується на словах апостола Павла: "Якщо ворог твій голодний, нагодуй його; якщо хоче напитися, дай напитися йому; бо, роблячи це, ти збереш йому на голову палаюче вугілля. Не бувай переможений злом, а перемагай зло добром" (Рим. 12, 20-21)» (VIII.3).

У наш час РПЦ стоїть на позиціях, обґрунтованих століття тому:

«Моральний християнський закон засуджує не боротьбу зі злом, не застосування сили по відношенню до його носія і навіть не позбавлення життя, як останній засіб, але злість серця людського, бажання приниження і погибелі кому б то не було» (VIII.4).

На завершення згадується про мир,

«як дар Божий, що преображає внутрішню людину, повинен проявлятися і назовні. Його слід зберігати і зігрівати (2 Тим. 1, 6.), а тому миротворчість стає завданням Церкви Христової: "Якщо можливо і залежить від вас, перебувайте в мирі з усіма людьми" (Рим. 12, 18)... Російська Православна Церква прагне здійснювати миротворче служіння як в національному, так і в міжнародному масштабі, намагаючись вирішити різні протиріччя і привести до згоди народи, етнічні групи, уряди, політичні сили. Для цього вона звертає своє слово до можновладців та інших впливових верств суспільства, а також докладає зусиль для організації переговорів ворогуючих сторін і для надання допомоги стражденним. Церква також протистоїть пропаганді війни і насильства, так само як і різним проявам ненависті, здатної спровокувати братовбивчі зіткнення» (VIII.5)²⁷, – панегірично в кращих традиціях російської православної «миротворчої» риторики закінчується розділ. Як тут не згадати слів, сказаних Христом на адресу фарисеїв: «Все, що кажуть вам додержувати, додержуйте і робіть; а за ділами їхніми не робіть, бо вони говорять і не роблять» (Мф. 23, 3).

«Характер особистих людських відносин може до певної міри служити моделлю відношень між цілими народами, що замість

²⁷ Основы социальной концепции РПЦ. VIII. Война и мир. [Електронний ресурс].

того щоб співпрацювати протистоять на міжнародній політичній арені.

В якості ілюстрації можна, наприклад, вказати на психологію суперництва. Сильне суперництво містить певну долю ворожості: поразка суперника означає власну перемогу. Проте така установка легко приводить до страху відплати, реваншу. Страх починає викликатися не лише невдачею, але й власним успіхом. Успіх, таким чином, стає не менш ризикованим, ніж поразка, а будь-яка можлива помилка, невдача тягне передбачену небезпеку, якої слід уникнути будь-якою ціною. Душевне життя людини можуть розладнати травми, викликані наклепами, утисками, нечесним суперництвом, але всі ці потрясіння можуть зачепити душу лише настільки, наскільки людина самолюбива, честолюбива, горда, тобто далека від святості. У свідомості людей виникає гнітючий образ ворога, підступного і всюдисущого, втіленого в іншому народі, здолати якого можна лише знищивши його. Так страх і породжена ним агресивність як результат нездоланих внутрішніх пристрастей, гнітючості і незадоволеності власним існуванням, формує вороже ставлення одних народів до інших, створює передумови до війни. Суперництво обертається бійками між людьми і війнами між державами»²⁸.

«Культурна людина нападає на свого сусіда, якщо він слабший, і починає його бити, доки той не проситиме пощади, – описує такий "воєнний гуманізм" міжнародних конфліктів свящмч. Іларіон (Троїцький). – О, звичайно, він пощадить, не заб'є до смерті; він тільки вимагатиме викупу і напише після закінчення війни вигідний для себе торговельний договір. Вбити сусіда не вигідно; краще примусити його платити гроші. Погляньте ж, яка за останній час йшла погоня за новими ринками і як складніше і складніше ставало розгортати сферу впливу. Як розбійники при розподілі награваного часто погрожують один одному ножем, так поступають і культурні держави, коли з економічних причин брязкають мечем»²⁹.

²⁸ Настольная книга священнослужителя. – М., 1988. – Т. 8. – С. 694-695.

²⁹ Свящмч. Иларион (Троицкий). Прогресс и война... С. 338.

Узаконення беззаконня: штрих до розуміння ідеології встановлення «руського міра» за допомогою загарбницької братовбивчої війни

Ось врешті решт та невидима зброя, яка примушує, прикриваючись християнськими цінностями, з благословляючої санкції Церкви розгортати війни (і, на превеликий жаль, вже не тільки економічні!), які мають на меті лише одне – збагачення.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407 с.
2. *Свящмч. Иларион (Троицкий)*. Прогресс и война // Творения: в 3 т. – Т. 3. – М.: изд. Сретенского монастыря, 2004. – С. 336-341.
3. Книга правил святых апостолів, Вселенських і помісних соборів, і святых отців. *Переклад: Чокалюк С. М.* – К., 2008. – 368 с.
4. Основы социальной концепции РПЦ. VIII. Война и мир. [*Електронний ресурс*]. – Режим доступу: <https://mospat.ru/ru/documents/social-concepts/viii/>
5. Службеник. – Частина перша. – К.: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. – 272 с.
6. *Горбик Сергій, прот.* Як київське православ'я молилося за своє військо та перемогу над ворогом. [*Електронний ресурс*]. – Режим доступу: <http://kyiv-pravosl.info/2014/06/06/yak-kyjivske-pravoslavyya-molylosya-za-svoe-viysko-ta-peremohu-nad-vorohom/>
7. *Заозерский Н.* Отношение Святой Православной Церкви къ миру и войнѣ по учению ея каноническаго права. (По поводу современныхъ движеній въ литературѣ за общенародный миръ и противъ милитаризма) (Рѣчь Произнесенная на публичномъ актѣ МД Академіи 1 октября 1896 г.). – Сергиев Посад: 2-я типография А. И. Снегиревой, 1896. – 40 с.
8. *Иванов М., проф.* Церковь и миротворчество // Катехизис. – К.: издание УПЦ, 1991. – С. 289-292.
9. Настольная книга священнослужителя. – Т. 8. – М.: изд. Московской Патриархии, 1988. – 800 с.
10. *Спекторский Е. В.* Христианская этика: Лекции, прочитанные в Свято-Владимирской Духовной академии в г. Нью-Йорке в 1950/51 академическом году / *Сост., вступ. статья и примеч. П. Е. Бойко, Л. А. Бойко, И. В. Попов.* – М.: Центр стратегической конъюнктуры, 2013. – 150 с.
11. Чому російське православ'я вважає вбивства і війни цілком допустимими? [*Електронний ресурс*]. – Режим доступу: <http://arhiv-statey.pp.ua/index.php?newsid=24008>